

คุณค่าวรรณคดีไทยว่าด้วยเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

The Values of Thai Literature on Epic Poem of Khun Chang Khun Phaen

กรนิษฐ์ ชายป่า¹, พิงพร ศรีแก้ว², ศิวพร จติกุล³
Koranit Chaipa¹, Pingporn Srikaew², Siwaporn Jatikul³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
Corresponding Author, E-mail: koranit.chai@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อสารข้อเท็จจริง วิเคราะห์คุณค่าและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นวรรณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้สังคมได้รับคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อไป การศึกษานี้เป็นการนำเนื้อหาข้อมูลจริงมาสำรวจและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

ผลการศึกษา พบว่า เสภาขุนช้างขุนแผนมีคุณค่าซึ่งจำแนกได้ ดังนี้ 1. ทางด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ การใช้ภาษาคำเจรจา การใช้ภาษาที่ทำให้เกิดภาพพจน์ การใช้คำให้เกิดจินตภาพ การใช้ภาษาที่รวบรัดของกวี 2. คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม จำแนกได้ดังนี้ 2.1 ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม ได้แก่ การเกิด การโกนจุก การบวชเรียน การแต่งงาน การทำศพ ประเพณีการทำบุญในวันสงกรานต์ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อในเรื่องความฝัน 2.2 ความเป็นอยู่ค่านิยม จำแนกเป็นลักษณะบ้านเรือน ลักษณะครอบครัว การต้อนรับหลักความสามัคคี คุณค่าที่กล่าวมาเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องรักษาวรรณคดีให้ทรงคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ในฐานะเป็นตำราไทยคดีศึกษา เพราะประกอบด้วยความรู้ในทางอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งยังคงความเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมคู่กับชาติตลอดไป ส่วนองค์ความรู้ใหม่มี ดังนี้ ประการแรก

การเป็นศาสตร์และศิลป์ของบรรพชน ประการที่สอง การบูรณาการความเชื่อด้านศาสนาและวัฒนธรรมอย่างลงตัว และประการที่สาม ความร่วมสมัยของเนื้อหา

คำสำคัญ: ขุนช้างขุนแผน; คุณค่าวรรณคดี; วรรณคดีไทย

Abstract

This article aims to communicate the fact and to analyze the values and ideas of the epic poem of Khun Chang Khun Phaen, Thai literature as the cultural heritage, towards readers. Also, it is to propagate the values and benefits of the poem to society. It studies from original text and analyze systematically.

The result is that the epic poem values as follows: 1) literature or language usage of poetry such as using the words to communicate, interpret, imagine, and summarize the meanings; 2) values of culture: firstly, customs and rites that consist of the rite for newborn, shaving rite of the topknot on the head, ordained tradition as a monk or novice for learning; wedding ceremony, funeral ceremony, merit ceremony on the occasion of the Songkran Festival, listening to the story of Gautama Buddha as Vessantara Jataka, superstition, belief of dream; second, the lifestyle and values that consist of construction of house, family residential building, welcome ceremony, teaching of harmony, etc. As mentioned above, it is responsible for all to maintain the literature as a valuable Thai Studies text due to it is comprised of the knowledge of liberal arts, history, and social sciences. Also, it is for nurturing the identities and cultures of the nation forever. The body of knowledge is comprised of three aspects: 1) science and arts of ancestors; 2) integrated beliefs of religion and culture; 3) contemporary content.

Keywords: Khun Chang Khun Phaen; Values of Thai Literature;
Thai Literature

บทนำ

วรรณคดีไทยเป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดมุมมอง แรงคิดและความรู้สึกของผู้เขียนที่ต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ทราบและเป็นการสะท้อนสภาพบริบทของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้แฝงอยู่ในวรรณคดีที่ผู้อ่านต้องจินตนาการจึงจะสามารถล่วงรู้เรื่องราวที่ผู้เขียนต้องการสื่อ อย่างไรก็ตามเนื้อหาของวรรณคดีเป็นวรรณศิลป์ที่สอดแทรกวัฒนธรรมประเพณีมากมาย การศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษาวรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เพื่อต้องการวิเคราะห์คุณค่าด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แนวทางการดำเนินชีวิต ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นอกจากนี้ ยังสอดแทรกความภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตในสังคมบางประการในวรรณคดีอาจถูกวิจารณ์ว่า มีเนื้อหาไม่เหมาะสมหรือมีบทศรรภัยเกินไป ทำให้เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี ดังนั้น ผู้ที่สนใจศึกษาวรรณคดีจึงควรศึกษาอย่างละเอียดลออและคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ดังตัวอย่างของการเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนในประเด็นต่อไปนี้

เนื้อเรื่อง

ความเป็นมาของเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีไทยที่มีเค้าโครงการใช้ขับเสภามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งแต่งภายหลังแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงมูลเหตุของการขับเสภาไว้ในตำนานเสภาว่า ประเพณีการขับเสภามีมูลเหตุมาจากการเล่นิทานให้คนฟัง ต่อมาจึงได้คิดกลอนเล่นิทาน และได้ขับเป็นลำนำขึ้นเพื่อให้ไพเราะกว่าการเล่นิทานธรรมดา จึงกลายเป็นการขับเสภาขึ้นมา หลักฐานในกฎหมายเตียรบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อปี พ.ศ. 2011 ตอนที่กล่าวถึงพระราชกิจประจำวันของพระมหากษัตริย์ว่า “หกทุ่มเบิกเสภาดนตรีเจ็ดทุ่มเบิกนิยาย” แสดงถึงการขับเสภาเป็นที่นิยมเล่ากันมาตั้งแต่สมัยนั้นหรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาก เพราะถือว่าสนุกและเป็นเรื่องจริง ดนตรีที่ใช้ประกอบเป็นกรับ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้นำปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบการขับเสภา บรรเลงเพลงหน้าพาทย์และแทรกเพลงร้องส่งเหมือนการแสดงละครใน สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ใช้ปี่พาทย์เครื่องใหญ่ใน

การบรรเลงประกอบการขับเสภาและให้ความสำคัญแก่วงปีพาทย์เท่า ๆ กับการขับเสภา จึงเรียกว่า เสภาเครื่องทรง ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการนำเสภาเครื่องมาประกอบการรำและมีบทเจรจาเช่นเดียวกับการแสดงละคร จึงเรียกเสภาชนิดนี้ว่า ละครเสภาหรือเสภารำ (บรรเทา กิตติศักดิ์ และกัมพูชนาฏ เปรมกลม, 2524) สำหรับวัตถุประสงค์ในการขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเพื่อให้ความบันเทิงแก่คนดูในยามค่ำคืน จากนั้น จึงแพร่หลายออกมานอกคุก โดยนำมาใช้ขับในงานประเพณีมงคลและได้พยายามที่จะนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเรื่องขุนช้างขุนแผนออกมาแสดงให้เห็นว่า มีความสำคัญอย่างไร

เค้าโครงเรื่อง

เสภาขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีไทยที่มีเค้าโครงเรื่องเล่าต่อกันมา เป็นเรื่องชีวิตรักสามเส้าของชายสองหญิงหนึ่ง คือ ขุนช้างกับขุนแผนและหญิงสาวชื่อว่า นางพิมพิลาไลยหรือวันทอง ทั้งสามคนเป็นเพื่อนเล่นกันตั้งแต่วัยเยาว์ ชีวิตฝ่ายหญิงดูเหมือนจะไร้หลักที่พึ่งพิง เพราะสังคมยุคนั้นนิยมให้ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลังนางวันทองถูกย้อยแอ่งเพราะเรื่องชู้รักระหว่างขุนช้างกับขุนแผน ในที่สุดก็ถูกตัดสินลงโทษประหารเนื่องจาก

ตัดสินใจไม่ได้เพราะไม่รู้จะอยู่กับใครในยุคสมัยนั้นยึดถือจารีตประเพณีการให้หญิงมีสามีเดียว วันทองจึงเป็นตัวละครหญิงที่มีคุณสมบัติตามคตินิยมของสังคมไทย คือ ความจงรักภักดีต่อสามี กตัญญูรู้คุณ รักลูก รู้จักให้อภัยและยอมรับชะตากรรมของตนโดยไม่ต่อต้านหรือขัดท้อผู้อื่น (รินฤทัย สัจพันธุ์, 2545) สภาพชีวิตของวันทองมีทั้งสุขและทุกข์ จนเป็นวรรณคดีอมตะตราบเท่าทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามวรรณคดีเป็นหนังสือที่มีภาษาไพเราะสละสลวย อ่านแล้วเกิดอารมณ์สะท้อนใจและยกระดับจิตใจผู้อ่านให้สูงขึ้น (สายสมร ยุวนิมิ, 2539) จากคุณลักษณะดังกล่าวนี้วรรณคดีไทยเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนจึงเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่า มีเนื้อหาที่เป็นคติสอนใจ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตทั้งในแง่รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ จึงได้รับยกย่องว่า เป็นยอดวรรณคดีประเภทกลอนสุภาพ

วิเคราะห์คุณค่าของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

1. ด้านวรรณศิลป์ การใช้ภาษาในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์หลายลักษณะ ได้แก่

1.1 การใช้คำเจรจา

คำเจรจาของตัวละครในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพ อารมณ์ อุปนิสัยของ

ตัวละครอย่างชัดเจน มีความหมายลึกซึ้ง ในตอนบทรักได้แสดงความรักที่หวานชื่น หากเป็นคำตัดพ้อก็ใช้ถ้อยคำอย่างเผ็ดร้อน คำเจรจาทุกตอนจึงน่าสนใจ ดังตอนที่ขุนแผนตัดพ้อนางวันทองเป็นคำเจรจาที่กล่าวเสียดแทงไม่อ้อมค้อมวาทะ เป็นคำเหน็บแนมที่สมเหตุสมผล แต่ไม่หยาบเกินไป เป็น

นิจจาเจ้าวันทองน้องพี่อา
นิจจาใจช่างกระไรมาแปลกแปลก
เจ้าลืมนอนซ่อนพุ่มกระพุ่มต่ำ
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย

ข้อความต่อไปนี้เป็นตอนที่นางวันทองตอบโต้กับขุนแผน โดยเล่นคำสัจกับสัด คำว่าสัด เป็นมาตราตัวเท่ากับ 25 หนาน และถึงหนึ่งมีความจุ 20 หนาน (น้อยกว่าสัด 5 หนาน) นางวันทองว่า ที่แท้ถึงดอกหาใช้สัดไม่ จึงมีความหมายว่า ขุนแผนไม่รักสัจ

ว่าพลางนางปิดพานหมากหก
ยีนบังฉากแค้นแสนทวี
ความสัจสารพันจะสัจจิง
น้ำลายคายซากจากปากไป
ขุนแผนแค้นคำแล้วตอบนาง
เปรียงแปร้นแสนคมคารมจริง

1.2 การใช้ภาษาภาพ
พจน์ ได้แก่ การใช้คำเปรียบเทียบ

คำเจรจาที่แสดงอารมณ์ความโกรธที่แฝงอยู่ในศิลปะการประพันธ์อันแยบยลของกวี (เอกรัตน์ อุดมพร, 2544) ดังข้อความที่ขุนแผนตัดพ้อนางวันทองที่แสดงความน้อยเนื้อต่ำใจและรำลึกถึงความอาลัยอาวรณ์ ในตอนที่ 17 ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ความว่า

พี่จำหน้าเนื่อน้องได้ทุกแห่ง
เอามือคลำแล้วยังแคลงอยู่คล้าย
เด็ดใบบอนซ่อนน้ำที่ไร่ม่าย
แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนูนอน
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

ไม่เที่ยงตรงเพราะยังขาดไป 5 หนาน แต่ขุนแผนได้ว่า เพราะวันทองแสนงอนสัดจึงหลุดจากมือ คือ เสียสัจเหมือนกัน ซึ่งเป็นคำตอบโต้ที่คมคายเท่าทันกัน ดังคำประพันธ์ในตอนที่ 17 ความว่า

น้ำตาตกลูกไปเสียจากที่
ชะดีแล้วเจ้าข้าขอบใจ
ที่แท้ถึงดอกหาใช้สัดไม่
กลับกลักลั่นได้เจ้าดีจริง
ชะช่างพิไรได้ทุกสิ่ง
อย่าโม้วันนี้นี้ได้ฟังกัน

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

ภาษาที่ทำให้เกิดภาพพจน์ (Figures of Speech) คือ ภาษาที่มีความเปรียบ

(มิ่งขวัญ ทองพรหมราช, 2546) ทำให้
สำนวนกลอนเกิดความไพเราะ มักจะ
เปรียบเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาหรือ
คุณสมบัติพิเศษของตัวละคร เช่น
เหตุการณ์ตอนที่สมภารมี วัดป่าเลไลยก์
กำลังลงวิชาอยู่กับเณรแก้ว โดยให้

เณรแก้วรับแล้วกินชานหมาก
ไม่แตกไม่บุบดังทุบหิน
เจ้าเณรหมั่นปรนนิบัติพิศวี
แต่ฝึกสอนทดลองจนว่องไว

นอกจากนี้ กวียังใช้อุปมากับ
ตัวละครขุนช้าง ซึ่งมีศีรษะล้านเหมือน

จะกล่าวถึงขุนช้างเมื่อรุ่นหนุ่ม
เคราคางขนอกรกกาย

ในหลายตอนที่แสดงการ
เปรียบเทียบได้อย่างคมคาย เป็นข้อคิด

วันทองมองแม่นเหมือนแหวนเพชร
จะผูกเรือนก็ไม่รับกับเรือนงาม

ฯลฯ

เต่าเตี้ยดอกลอยต่อให้ตีนสูง
หิ้งห้อยถนจะแข่งแสงพระจันทร์

1.3 การใช้คำให้เกิด

จินตภาพ กวีเลือกใช้คำที่ทำให้ผู้อ่าน
เกิดภาพเคลื่อนไหวตามเหตุการณ์ใน
เรื่องได้อย่างชัดเจน ผู้อ่านสัมผัสได้ทั้ง
รูป เสียง กลิ่นและรส เหมือนอยู่ร่วมใน

เณรแก้วกินชานหมากของสมภารมี
จากนั้น สมภารมีก็ใช้สากตีหัวเณรแก้ว
ปรากฏว่า หัวของเณรแก้วไม่เป็นอะไร
กวีจึงเปรียบเทียบหัวเณรแก้วว่า แข็งราวกับ
หิน ดังคำประพันธ์ในตอนที่ 3 พลาย
แก้วบวชเณร ความว่า

ขร้วยด้วยสากแทบหัวบิน
ท่านขร้วยหัวเราะดินคากคากไป
ท่านขร้วยก็ยังมีความรักใคร่
มีน้ำใจกำเร็บทุกวันมา
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

นกตระกูล มีใบหน้าเหมือนลิงค่างใน
ป่า ดังปรากฏในตอนที่ 3 ความว่า

หัวเหมือนนกตระกูลล้านหน้าหนา
หน้าตาดังลิงค่างที่กลางไพร
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

ที่ตีความได้อย่างมีแง่มุม ดังคำประ
พันธ์ในตอนที่ 17 ความว่า

แตกเม็ดกระจายสิ้นเป็นสองสาม
แม่จึงห้ามหวงเจ้าเพราะเจ็บใจ

มิใช่งูจะมาย่อมให้เห็นชั้น
อย่าปั่นน้ำให้หลงตะลึงเงา

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

เหตุการณ์ด้วย เช่นตอนนางทองประ
ศรีสั่งให้บ่าวไพร่จัดเตรียมข้าวของ
เครื่องใช้และอาหารอย่างโกสาลเพื่อ
ใช้ในการบวชของพลายแก้ว ดังคำ
ประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

บางคนออกมาหาขมิ้น
ออแม่เอ๋ยไม่เคยฤไรรนา
เอาน้ำส้มพรมแก้แลเห็นสุก
ช่วยกันผูกรวชิงฝิ่งทันที่
ฝ่ายพวกแม่ครัวที่ตัวยวด
หน้าดำคล้ำไหม้ใกล้เชิงกราน

จะเห็นว่า กวีใช้คำสั้น ๆ
เข้าใจง่าย บรรยายเหตุการณ์และ
พฤติกรรมของตัวละคร นอกจากนี้ ยัง
ใช้การบรรยายวิธีการบวชอย่างย่อ
รวดเร็ว สอดคล้องกับความคิดและ
ความต้องการอยากบวชเรียนของ

แล้วหันหน้ามาสั่งแก่นรงค์
ปูเสื่อลาดอาสนะกะที่ทาง
ครั้นแล้วลงมาศาลาใหญ่
พलयแก้วอุ้มไตรไปวันทา

1.4 การใช้คำกะรัต
หัด เมื่อนางทองประศรีทราบว่ เณร
แก้วต้องการไปเรียนวิชาที่วัดป่าเลไลยก์
สุพรรณบุรี ครั้นนางฝากฝังเณรแก้วแก่
สมภารวัดป่าเลไลยก์แล้ว นางก็อำลา

ทองประศรีฟังข่าวหัวเราะว่า
ฝากลูกแล้วก็ลาคลาไคล

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้
ชัดเจนว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมี
คุณค่าทางวรรณศิลป์เป็นอย่างยิ่ง

โกลกลืนแล้วไปเอามาอีกหว่า
ย้อมผ้าซิดอยู่ดูไม่ดี
พันทุกซ์แล้วหนอหั่วร้อรี
แห้งดีเข้าไตรงไวนพาน
หุงต้มเร็วรววดอลหม่าน
บ้างชาวข้าวสารใส่กระทะ

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

พलयแก้ว ทั้งยังสอดคล้องกับการ
ตัดสินใจที่รวดเร็วของนางทองประศรี
และเมื่อนางทองประศรีพาพलयแก้ว
ไปขอให้สมภารบุญช่วยบวชเณร
สมภารบุญก็จัดการบวชให้อย่างฉับไว
ดังคำประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

เอ็งนิมนต์พระสงฆ์ลงปล่าง
โกนหัวเจ้าพलयพลางแล้วพามา
พระสงฆ์ลงไปอยู่พร้อมหน้า
ขรวบุญให้บรรพชาเป็นเณรปล้น

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

กลับ ซึ่งกวีใช้กลอนเพียงสองวรรค
เท่านั้น ไม่ฟุ่มเฟือย นางทองประศรีก็
เดินทางกลับถึงบ้านที่เขาสอนไก่ ดังคำ
ประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

พ่อเณรจำไว้หนาเอาใจใส่
กลับถึงเขาสอนไก่อก็ขึ้นเรือน

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

เพราะกวีมีกลวิธีการแต่งในการ
แสดงออกทางอารมณ์ ได้อย่าง
เหมาะสม ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์

คล้ายตาม ใช้ภาษาไพเราะ มีความน่าสนใจ

2. ด้านวัฒนธรรม เสนาเรื่องนี้มีจุดเด่นที่สำคัญที่สุด คือ คุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดไว้ ได้แก่

2.1 ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ กวีจะเน้นพฤติกรรมของตัวละครที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นเป็นสำคัญมากกว่าให้ความสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งปัจจุบัน คุณค่าทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังคงรักษาไว้เช่นเดิมถือเป็นมรดกที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้

หมอต้าแยแยงแยเข้าคร่อมท้อง
ตัวสั้นห้วนไหวมิใคร่ลง
ยายคงไก่อ้งโค้งโขงข่ม
ลูกร้องแงแงแม่ลืมตา

2.1.2 การโกนจุก เมื่อเด็กชายอายุ 13 ปี และหญิงอายุ 11 ปี ก็จะมีพิธีโกนจุก ดังคำประพันธ์

นัยน์ตากกลมคมชำดูดำขลับ
ทองประศรีดีใจไล่ทุกข์ยาม
จะโกนจุกสุกดิบขึ้นลิปคำ
พวกเพื่อนบ้านวานมาผ่าหมากพลู

เมื่อเด็กโกนจุกเรียบร้อยแล้ว พ่อแม่จะนำไปฝากกับพระเพื่อฝึกอบรมนิสสัยและเรียนวิชาความรู้จาก

ในเสภานี้มีเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ การเกิด การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การทำศพ ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ได้แก่ วันสงกรานต์ การเทศน์มหาชาติ ในที่นี้จะนำมากล่าวพอสังเขป ดังนี้

2.1.1 การคลอดลูก ในสมัยก่อนผู้ทำคลอด คือ หมอตำแย จึงมีความเชื่อและพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหมอตำแย ดังคำประพันธ์ตอนที่ 1 กำเนิดขุนช้างขุนแผน ความว่า

แม่นางเทพทองเข้าข่มส่วง
หมอต้าแยว่าตรงแล้วข่มมา
เสียงผลุนนอนล้มไปจมฝา
พอช้างเผือกเข้ามาถึงวันนั้น
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

ในตอนี่ 24 กำเนิดพลายงาม ความว่า

ใครแลร์รักใคร่ปราศรัยถาม
ได้ลิปสามปีแล้วหลานแก้วกู
แกทำน้ำยาจิ้นต้มดินหมู
บ้างปัดปุ่เสื้อสาตลาดพรมเจียม
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

การบวชเรียนเป็นสามเณร ดังคำประพันธ์ในตอนี่ 3 ความว่า

พระสงฆ์องค์ใดวิชาดี
ให้เป็นอุปถัมภ์อาจารย์

แม่จงพาลูกนี้ไปฝากท่าน
อธิฐานบวชลูกเป็นเณรไว้
(ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ)

2.1.3 การแต่ง

งาน การแต่งงานสมัยก่อนชายหนุ่มหญิงสาวจะพบหน้ากันในงานเทศกาลต่าง ๆ เมื่อเกิดความพึงพอใจกัน ฝ่ายชายจะให้พ่อแม่ส่งเจ้าแถมมาพูดจาสู่ขอกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง เมื่อฝ่ายหญิงไม่ปฏิเสธก็จะตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้นหาฤกษ์แต่งงาน ฝ่ายชายต้องไปปลูกเรือนหอในบริเวณบ้านฝ่ายหญิง พอถึงวันแต่งงานเจ้าบ่าวจะยกขบวนขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว มีดนตรีปี่พาทย์ครั้นคร่ง พอขบวนถึงบ้านเจ้าสาวจะมีคนมาขันขันหมากไว้ ยังไม่อนุญาตให้เจ้าบ่าวขึ้นเรือนบ้านจนกว่าจะเสียเงินก่อน พอขันหมากขึ้นบนบ้านจะมีเด็กผู้หญิงถือขันหรือพานหมากออกไปต้อนรับ ต่อจากนั้นจึงเปิดขันหมากเพื่อตรวจให้ครบตามที่ตกลง

โอ้เจ้าพินนิมโนวลของแม่เอ๋ย
ร้อยซังจงฟังคำมารดา
ร้อยคนพันดลไม่คลาย
แม่เลี้ยงไว้มิให้อันใดแพว
ครั้นเติบโตใหญ่จะไปเสียจากอก
ฉวยชุกคำทำผิดแม่คิดกลัว
เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน
เข้านอกออกในให้ระวัง
อย่าหึงหวงจ้วงจาบประจานเงิน

กันไว้ พอเสร็จพิธีเชิญขันหมากแล้วก็มี การเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน ตอนเย็นมีพิธีชดน้ำโดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูปที่เรือนหอ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปจบแล้วมีการสวมมงคลคู่ให้แก่บ่าวสาว พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา (บทชยันโต) พร้อมกับชดน้ำมนต์ให้ หลังจากนั้นเจ้าบ่าวเจ้าสาวไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว ตอนกลางคืนเจ้าบ่าวจะต้องมาเฝ้าหอ มีดนตรีซบกล่อมเรียกว่า กล่อมหอ เมื่อครบ 3 วัน จึงส่งตัวเจ้าสาว พอได้ฤกษ์ส่งตัว พ่อแม่เจ้าสาวก็จะส่งสอนลูกสาวเกี่ยวกับการครองเรือน การปรนนิบัติสามีและหน้าที่ของภรรยา ดังคำประพันธ์ตอนที่ 7 พลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ความว่า

เจ้าไม่เคยให้ชายเสนหา
นี้คู่เคยของเจ้ามาแต่ปางแล้ว
จำเพาะเจาะได้เจ้าพลายแก้ว
แต่แนวไม้เปรียะหนึ่งไม่ต้องตัว
แม่วิดกอยู่ด้วยเจ้าจะเลี้ยงผัว
อย่าทำชั่วขึ้นเชิงให้ชายชัง
ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
ลูกนั่งนอนบนแบกลำมี
อย่าก่อเก็นก่อนผัวไม่พอที่

แม่เลี้ยงมาหวังจะให้ดี

จงเป็นศรีสวัสดิสุขทุกเวลา
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

2.1.4 การทำศพ

การทำศพในเรื่องนี้มีพิธีกรรมหลายอย่างคล้ายกับปัจจุบัน เริ่มจากการอาบน้ำศพ มัดตราสังและพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมก่อนถึงวันเผาศพ จะมีการตั้งศพไว้ 3 วัน ระหว่างนั้น

มหรสพและจุดดอกไม้ไฟพะเนียง ประทัดพลุเมื่อครบ 3 วัน จึงเผา ในงานศพมักมีญาติพี่น้องของผู้ตายบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ดังคำประพันธ์ในตอน ที่ 2 พ่อขุนช้างขุนแผน ความว่า

ฝ่ายว่าวศาตคณาญาติ
พากันรำไรอยู่ไปมา
อาบน้ำศพแล้วทาขมิ้น
เข้าไม้ไผ่ในเรือนใหญ่นั้น

ตกใจหวีดหวาดร้องเหว่ยหว
ครั้นคลายโศกาก็พร้อมกัน
ผ้าขาวห่มสิ้นตราสังมัน
คำสวดทุกวันหลายคืนมา

ฯลฯ

ครั้นเสร็จก็ชักทั้งสองศพ
ปีกลองคร่ำเคร่งโหม่งเหม่งไป
ประทัดพลุผลูตึงอยู่ฝั่งผาง
โป่งปีบดับบราวปิวป้าวเปรี้ยง

เวียนประจบแล้วตั้งในเมรุใหญ่
คำจุดดอกไม้ไฟพะเนียง
จ้งหันกรวดวางครางส่งเสียง
จอหนั่งตั้งเรียงเล่นครื้นไป

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

2.1.5 ประเพณี

การทำบุญในวันสงกรานต์ วันสงกรานต์ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งตรงกับเดือน 5 ในทางจันทรคติ ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนปลาย แก้วบวชเณรกล่าวถึงการทำบุญตามประเพณีของชาวเมืองสุพรรณ ก่อนจะ

ถึงวันสงกรานต์ 1 วัน ชาวบ้านพากันขนทรายเข้าวัดและร่วมกันก่อพระเจดีย์ทราย ตอนบ่ายจึงมีการฉลองพระเจดีย์ทรายโดยนิมนต์พระสงฆ์นำเจริญพระพุทธมนต์ ดังคำประพันธ์ในตอน ที่ 3 ความว่า

ทีนี้จะกล่าวเรื่องเมืองสุพรรณ
จะทำบุญให้ทานการศรัทธา
หญิงชายน้อยใหญ่ไปแออัด
ก่อพระเจดีย์ทรายเรียรายไป

ยามสงกรานต์คนนั้นก็พร้อมหน้า
ต่างมาที่วัดป่าเลไลยก์
ขนทรายเข้าวัดอยู่ขวกไขว่
จะเลี้ยงพระกะไว้ในพุ่มนี้

นิมนต์สงฆ์สวดมนต์เวลาบ่าย
แล้วกลับบ้านเตรียมการเลี้ยงเจ้าชื

ต่างฉลองพระทรายอยู่อิงมี
ปึงจีสารพัดจัดแจงไว้

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

จากนั้น ทุกคนจะรีบกลับบ้าน
เพื่อไปเตรียมทำอาหารคาวหวานและ
นำมาถวายพระในเช้าวันสงกรานต์ ซึ่ง
ในวันนี้ทุกคนจะแต่งกายอย่างประณีต
สวยงาม นำอาหารที่เตรียมไว้และรูป
เทียนไปวัดเพื่อให้พระรับศีลและฟัง

ธรรม จากนั้น จึงทำบุญตักบาตรแก่
พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร
เสร็จแล้วก็จะให้พรและกรวดน้ำเป็น
อันเสร็จพิธี ต่อจากนั้น อาจมีการร้อง
รำทำเพลงเพื่อเฉลิมฉลองตามอัธยาศัย
ดังคำประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

ครั้นพระสงฆ์ฉันเสร็จสำเร็จพลัน
อันดั่งบรรลัทธิโพธิมณฑล
ต่างคนยินดีปรีดา
เสียงแซ่ซ้องบ้างร้องเป็นลำนำ

ท่านสมภารมีนัยกียถา
สัปบุรุษสีกาก็กรวดน้ำ
เสร็จแล้วกลับมาอยู่คลาคล่ำ
บ้างพ่อนรำฉลองทานสำราญครัน

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

2.1.6 ประเพณี

การฟังเทศน์มหาชาติ ประเพณีนี้เป็นการฟังเทศน์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถือว่า เป็นมหาชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธเจ้า มีทั้งหมด 13 กัณฑ์ มีการเตรียมเครื่องบูชา โดยใช้ไม้ไผ่สานเป็นกระจาดสำหรับใส่เครื่องกัณฑ์ ซึ่งประกอบด้วยขนมผลไม้ต่าง ๆ อาหารแห้ง นอกจากนี้ ยังมีหมากประจำกัณฑ์ ผ้าไตรและเครื่องสังเค็ด

(ไทยธรรมที่ถวายพระสงฆ์ เช่น ตู้เตี้ย) สำหรับที่ใส่หมากประจำกัณฑ์นั้นมักจะมีพานรองใส่เงินบูชากัณฑ์ที่เรียกว่า เงินติดกัณฑ์เทศน์ และใส่หมากพลูไว้ด้วย พานรองนั้นจะตกแต่งอย่างสวยงาม โดยนำมะละกอดิบ ฟัก เผือกหรือมันมาแกะสลักเป็นรูปต่าง ๆ จากนั้น จึงย้อมสีให้สวยงาม เช่น หมากประจำกัณฑ์ของนางพิมพิลาไลย ดังคำประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

อยู่มาปีระกาสัปดาห์
ถึงเดือนสิบจวนสารทยังชาดวัน
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์
ตาปะขาวเฝ้าแก้แซ่กันมา

ทายกในเมืองสุพรรณนั้น
คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า
พร้อมกันนั่งปรึกษาที่วัดนั้น

ฯลฯ

แกะเป็นราชสีห์สิงห์อัด
แกะเป็นเทพนมพรหมินทร์
แกะรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ
ยกไปให้เขาโมทนา

เหยียบหยัดยืนอยู่ดูเฉิดฉิน
พระอินทร์ถือแก้วแล้วเหาะมา
ผาดผันแผ่นผยองล่องเวหา
ฝูงข้าก็รับไปทันที

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

จะเห็นได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ล้วนเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวเมืองสุพรรณบุรี และแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องการทำบุญ หากทำมากก็จะส่งผลให้ผู้ทำมีชีวิตที่เป็นสุขทั้งภพนี้และภพหน้า

2.1.7 ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ในสมัยก่อนมีความ

ความรู้เรื่องนี้ไม่มีแล้ว
อยู่คงปล้นสะดมมีถมไป

ฯลฯ

เจ้าอุตสาห์ศิษย์วิชากร
ดำรับใหญ่พิชัยสงคราม
อยู่ยงคงกระพันล่องหน
รักทั้งเรียนเสกเป่าเป็นเจ้าชู

ฯลฯ

กุจะให้วิชาสารพัด
ท่วงทีเอ็งจะดีดังจินดา

2.1.8 ความเชื่อในเรื่องความฝัน ครั้งหนึ่งนางวันทองฝันตอนใกล้สว่างว่า นางกับนางสายทองว่ายน้ำข้ามแม่น้ำ เมื่อไปถึงฝั่ง นางสาย

เชื่อเรื่องคาถาอาคม การอยู่ยงคงกระพัน การล่องหน การเสกเป่า ทั้งนี้เพื่อใช้ป้องกันภัยหรือออกศึกในยามสงครามหรือต้องการผูกจิตผู้หญิงที่ชื่นชอบ ซึ่งโบราณจารย์ถือว่า พระ คือครูของการเรียนรู้ของสังคมยุคก่อน และสังคมปัจจุบันก็ยังมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เช่นเดียวกัน ดังคำประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

กูรักเณรแก้วจะยกให้
เลี้ยงโหงพรายใช้ได้ทุกตา

เขียนอ่านท่องได้แล้วได้ถาม
สุรย์จันทร์ฤกษ์ยามก็รอบรู้
ภาพยนตร์ผูกใช้ให้ต่อสู้
ผูกจิตรหญิงอยู่ไม่เคลื่อนคลาย

ให้ชะงัดเวทมนตร์พระคาถา
แล้วคายขานหมากมาให้เณรกิน
(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

ทองได้ยื่นบัวทองให้ นางรับบัวทองมาชื่นชมด้วยความยินดี นางสายทองทำนายว่า นางพิมจะได้คู่ครองโดยความช่วยเหลือจากนาง แม้วานางวัน

ทองจะแสดงความไม่เชื่อในคำทำนาย
ของนางสายทอง แต่ไม่นานนางก็ได้
คู่ครองกับพลายแก้วด้วยความ

สายทองฟังน้องบอกนิมิต
เคยได้สังเกตไว้แต่ไรมา
ซึ่งฝันว่าได้ดอกบัวชม
ชายนี้เห็นที่ไม่ไกลไกล
ซึ่งฝันว่าได้ดอกบัวส่ง
ถ้ากะไรได้เหมือนดังจินดา

จะเห็นว่า ประเพณี พิธีกรรม
และความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องเสภานี้มี
อิทธิพลต่อความเป็นอยู่และการดำเนิน
ชีวิตของผู้คนในยุคหนึ่งอย่างมาก กวีจึง
ได้นำเหตุการณ์และประสบการณ์ที่พบ
เห็นมาถ่ายทอดไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
เรื่องเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจาก
ชีวิตของมนุษย์ได้แม้แต่ในยุคปัจจุบัน

2.2 ด้านความเป็น อยู่ค่านิยม

2.2.1 ความเป็น
อยู่ ค่านิยม ในเรื่องนี้จะเห็นลักษณะ
การสร้างบ้านเรือนที่ต้องดูฤกษ์ยาม
และมีการทำขวัญเสา บ้านของขุนช้าง
เป็นลักษณะบ้านเศรษฐี ซึ่งน่าจะเป็น
เรือนสามหลัง ชานนอกแล่นถึงกัน

มาถึงเตียงเคียงข้างขุนช้างหลับ
จะจากเจ้าเหมือนดังว่าขาดลมลอย
ก้มกอดเท้าผ้าเห็นม้วนึง
จะปลุกสักเท่าไรไม่ไหวตัว

ช่วยเหลือของนางสายทอง ดังคำ
ประพันธ์ตอนที่ 3 ความว่า

ประจักษ์จิตรคิดความไม่กังขา
แก้ตัวอย่าประหวั่นพรั่นใจ
จะได้คู่คู่สมพิสมัย
คงจะได้โดยพลันมิทันช้า
คงจะได้พึ่งแม่ไปภายหน้า
แม่เมตตาสายทองให้ได้ดี

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

หลังหนึ่งหันหน้าเข้าหาสองหลัง มีหอ
กลางสำหรับนั่งเล่นและรับแขก มีนอก
ชานต่อระเบียงเป็นที่วางกระถางไม้ตัด
ไม้ดอก แสดงให้เห็นถึงศิลปะการจัด
สวนในบ้าน โดยยกไม้ดอกไม้ใบขึ้น
ระเบียง มีกระถางเลี้ยงปลาเงินปลา
ทองบริเวณระเบียง ตกแต่งประดับ
ประดาด้วยแฉกโกลกระดิ่ง พรวน ฯลฯ

ลักษณะครอบครัวฐานะของ
ภรรยาในสมัยก่อนต้องพึ่งพิงสามีเป็น
หลัก เช่น วันทองอยู่กับขุนช้างในฐานะ
ที่ได้ความรักความ ค้ำครองเป็น
หลักฐานมั่นคง เมื่อจะจากขุนช้างไป
วันทองถึงกับสะอื้น ดังคำประพันธ์
ตอนที่ 17 ความว่า

พอมนตร์เสื่อมนางกลับหวนละห้อย
อย่าหมายคอยเลยว้าเมียจะเป็นตัว
ไอ้สันบุญจริงพ่อขุนหัว
มานอนมัวทิ้งเมียเสียอย่างไร

ฯลฯ

วันทองกอดผ้าเห็นม้วนัง
หวั่นไหวใจนางระริกัว

สิ้นบุญจริงแล้วพ่อขุนหัว
ก็มีดมัวลมหจับลับผอยไป

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

2.2.2 การต้อนรับ
การรับแขก ในสมัยก่อนใช้เขียนหมาก
รับรองแขก หลังจากเชื้อเชิญให้นั่งแล้ว

ก็จะถามสารทุกข์สุกดิบ ดังคำประพันธ์
ตอนที่ 6 พลายแก้วเข้าห้องนางสาย
ทอง ความว่า

ครั้นถึงเรือนศรีประจันเข้าทันใด
ศรีประจันครั้นเห็นขุนช้างมา
แล้วปราศรัยไต่ถามฉันทเพื่อนบ้าน
ธุระอะไรว่าไปอย่าเกรงกัน

ดีใจก้าวขึ้นบนเคหา
ก็ต้อนรับเรียกหาเข้ามาพลัน
เสือกพานหมากเชิญกินหมากนั้น
แม่นั้นอยู่ดีดอกฤๅณา

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

2.2.3 หลักธรรม
ความสามัคคี (การลงแขกสร้างบ้าน)
ความสามัคคีจะเห็นจากการช่วยเหลือ
ซึ่งกันและกันในงานบวช งานแต่งงาน
งานศพ งานเทศน์มหาชาติ ฯลฯ ซึ่ง
แสดงให้เห็นว่า คนไทยสมัยนั้นมีน้ำใจ

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังตอนปลูก
เรือนของพลายแก้วกับนางพิมสามารถ
ปลูกเสร็จภายใน 1 วัน ทั้งนี้ เพราะ
ความสามัคคีช่วยเหลือกัน ดังคำ
ประพันธ์ตอนที่ 7 ความว่า

ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายแก้ว
บอกแขกปลูกเรือนเพื่อนผู้ชาย
ให้ชุดหลุมระดับซึกปักเสาหมอ
ดีสิบเอ็ดใกล้รุ่งฤกษ์สำคัญ

ครั้นถึงกำหนดแล้วจึงนัดหมาย
มายังบ้านท่านยายศรีประจัน
เอาเครื่องเรือนมารอไว้ที่นั่น
ก็ทำขวัญเสาสเสร็จเจ็ดนาทีก

ฯลฯ

ศรีประจันแกเรียกบ่าวข้า
เลี้ยงดูสับสนคนทำงาน

ให้ยกสำรับมาทั้งคาวหวาน
อิมแล้วไปบ้านด้วยทันใด

(ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)

จากเนื้อหาบทความที่กล่าวมา
ทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของ
เสภาขุนช้างขุนแผน ทางด้านวรรณ

ศิลป์การใช้ถ้อยคำที่พรรณนาให้เกิด
นาฏการ อารมณ์ ความรู้สึกที่กวี
ถ่ายทอดออกมาสื่อให้ผู้อ่านเกิดความ

รู้สึกคล้อยตาม นับเป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์ที่เลอคุณค่า นอกจากนั้นยังให้คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม เพราะเป็นเหมือนตำรับเรียนหลักในวิชาด้านสังคมศาสตร์

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ทำให้ได้องค์ความรู้หลายประการ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

ประการแรก ศาสตร์และศิลป์ของบรรพชนที่ใช้ศิลปะการประพันธ์เป็นเครื่องมือในการสืบทอดเรื่องราวเล่าเหตุการณ์ที่เป็นวิถีชีวิตชาวบ้านให้อนุชนรุ่นหลังได้รับทราบ ในแง่ของการใช้ภาษาต้องยอมรับความเป็นกวีของผู้แต่งคำประพันธ์ที่มีความชาญฉลาดในการเลือกใช้คำให้เกิดจินตนาการตามตัวละคร ซึ่งมีลักษณะของจินตกวีที่ถ่ายทอดให้เกิดรสของวรรณคดีชัดเจน

ประการที่สอง การบูรณาการความเชื่อด้านศาสนาและวัฒนธรรมอย่างลงตัว ในเรื่องนี้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เป็นวรรณคดีที่ถ่ายทอดสภาพความเป็นอยู่ รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่การเกิดกระทั่งตายครบทุกรสชาติของชีวิต ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นตำราไทยคดีศึกษา ทั้งในด้านอักษรศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ รวมถึงรัฐศาสตร์

เนื่องจากได้บันทึกรายละเอียดวิถีชีวิตของคนไทยครบถ้วน ตั้งแต่ระบอบการปกครอง ระบบสังคมที่สามารถอ้างอิงในฐานะข้อมูลเชิงประมุขุมได้เป็นอย่างดี

ประการที่สาม ความร่วมสมัยของเนื้อหา คุณค่าประการหนึ่งของเสภาเรื่องนี้ คือ การเป็นนิยายระดับชาวบ้านอย่างแท้จริง เพราะนอกจากการบันทึกรายละเอียดวิถีชีวิตคนไทยสมัยก่อนไว้แล้ว ยังเล่าเรื่องราวความจริงอันเป็นธรรมชาติของสามัญชน เช่น เรื่องความสัมพันธ์ทางเพศที่ไม่ปิดบังเสียทีเดียว แต่จะใช้ถ้อยคำอุปมาอุปมัยพอเข้าใจได้ ดังนั้น ผู้อ่านจึงควรเปิดใจกว้าง ยอมรับเนื้อหาบางตอนถึงเรื่องราวเหล่านี้ที่เป็นการร่วมสมัยให้เข้าถึงวิถีปวงชนชาวบ้าน ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนจึงเหมาะสมที่เป็นวรรณคดีที่เลอค่า อันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนไทยทั้งปวง (กุสุมา รักษ์มณี, 2531) ที่ต้องรักษาหวงแหนและสืบทอดคุณค่านี้ไว้ตลอดไป

สรุป

ในทัศนะของผู้เขียน เมื่อศึกษาเรื่องนี้แล้วเห็นว่า นักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงคุณค่าของขุนช้างขุนแผนมาทั้งหมดเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนคนไทยยุคใหม่ไม่ให้ลืมนวัตกรรมอันเป็นสมบัติของ

ชาติและช่วยกันรักษาไว้ให้คงอยู่ ทั้งนี้ไม่ควรคิดว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นหนังสือที่คร่ำครึ โบราณหรือเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีในเรื่องศีลธรรม เพราะในความเป็นจริงเรื่องนี้เป็นตำราไทยคติศึกษาในแง่การศึกษาเรื่องราวในอดีตของบรรพชน โดยเฉพาะเนื้อหาด้านการดำรงชีวิต วัฒนธรรมทางสังคม ความเป็นอยู่ของคนไทย การประกอบอาชีพ ความเชื่อและประเพณีที่ดึกดำบรรพ์ไว้ให้คนรุ่นลูกหลานได้สืบสานความเป็นไทยไว้ตลอดกาล ดังนั้น องค์

ความรู้ที่ได้จากการอ่านจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งในแง่มุมมองด้านปรัชญาและหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอดแทรกเอาไว้ โดยนำตัวละครและเหตุการณ์มาเป็นครูทำหน้าที่สอนประสบการณ์ให้กับผู้อ่าน จึงกล่าวได้ว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นตำราไทยคติศึกษาที่น่าสนใจอีกตำราหนึ่งในวงการวรรณคดีและผู้ที่สนใจศึกษาพื้นฐานความเป็นชาติไทย

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณี. (2531). *ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ และกัมพูชนาฏ เปรมกลม. (2524). *วรรณคดีมรดก*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- มิ่งขวัญ ทองพรหมราช. (2546). *ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร*. กรุงเทพมหานคร: ทองพูลการพิมพ์จำกัด.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2545). *มิใช่เป็นเพียง “นางเอก”*. กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สาส์น.
- สายสมร ยุวนิมิ. (2539). คุณค่าของเสภาขุนช้างขุนแผน. *สารสถาบันภาษาไทย*. 3 (1), 97-103.
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ*. สืบค้นเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ>
- เอกรัตน์ อุดมพร. (2544). *วรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาการศึกษา.